

Fig. 1. †Hospitalsbygning (nr. 3, s. 270), opført 1764 af Johan Bardewick og Christian Thomsen, Fredericia. Grundplan og facade mod gaden. 1:300. Kirken ses midt i hovedbygningen. Farvelagt tegning, signeret af de to bygmestre og med biskop H.A. Brorsons påtegning. I LAVib. – †Hospital building erected in 1764 by Johan Bardewick and Christian Thomsen, Fredericia. Ground plan and facade towards the street. The church can be seen in the middle of the main building.

†HOSPITALSKIRKE

Overst. Vejle Hospital nord for den gamle bykerne, ved udfaldsvejene mod Horsens og Varde, er oprettet på reformationstiden, senest 1539. Den eksisterende bygning, Nørretorv 6, der nu ejes af kommunen, er opført 1926. Men forud for denne har der på samme grund stået i det mindste fire ældre hospitalsbygninger, der siden 1530'erne efter tur har afløst hinanden. Af disse stiftel-

ser har den tredje kendte, opført 1764, og sandsynligvis også dennes to forgængere indeholdt en *kirkesal*. Beboerne ('lemmerne'), fattige og syge gamle, betjentes indtil 1800-tallet af en hospitalspræst, der tillige var kapellan ved sognekirken Skt. Nikolaj. Et håndgribeligt levn af hospitalsbygningen fra 1764 er en *indskrifttavle med bygningsåret (fig. 3), overført til den nuværende bygning.

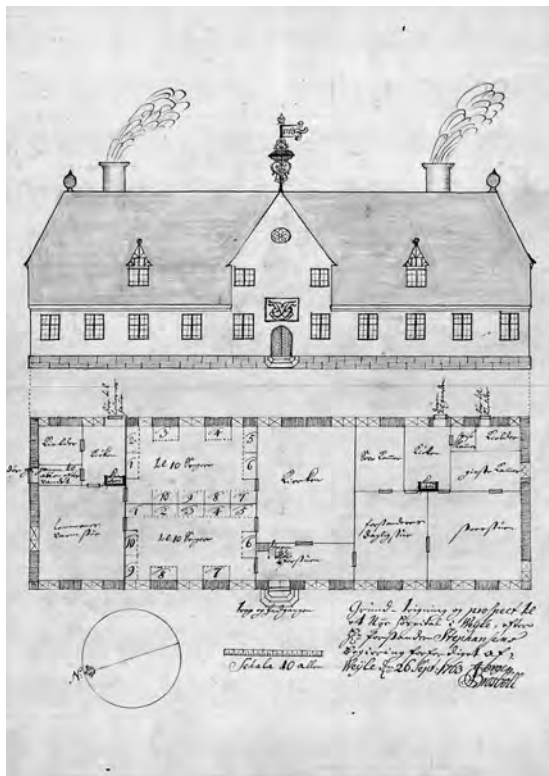

Fig. 2. Udkast til nyt hospital, tegnet 1763 af guldsmed Jørgen Brosbøll, Vejle (s. 271). I LAVib. – Sketch for a new hospital, drawn in 1763 by the goldsmith Jørgen Brosbøll, Vejle.

HISTORISK INDLEDNING. Hospitalets økonomiske grundlag var i begyndelsen til dels gods, der i den katolske tid havde tilhørt altre i Skt. Nikolaj Kirke, men som efter messernes ophør blev udlagt til det nyoprettede hospital. I to tilfælde blev det udlagte gods genstand for retssager, under hvilke hospitalet var repræsenteret ved sognepresten. 1539 søgte efterkommerne af nogle givere, der i sin tid havde skænket en humlegård til Skt. Nikolaj alter, uden held at få denne tilbage (jf. s. 76).¹ Og 1566 vandt hospitalet endnu en proces om en humlegård, der oprindeligt var givet til Helligkors Kapel (jf. s. 76).²

Hospitalet fik 1542 tillagt kongetienden af Øster Snede og Gauerslund sogne,³ men som hospitalets egentlige *fundats* regnedes dog et gavebrev, udstedt af Christian III 16. dec. 1558, hvori hospitalet fik overdraget kongetienden af

ni sogne i Nørvang Herred.⁴ Foruden disse indtægter modtog hospitalet med tiden en række private gaver, bl.a. to legater, skænket 1758 af hospitalsforstander Kai Stalknegt og 1759 af krigsråd Christian Leth og dennes søn, kommerceråd Christen Leth.⁵

HOSPITALSBYGNINGER. Den eksisterende bygning, Nørretorv 6, fra 1926, er opført af arkitekt Frederik Kiørboe. Den afløste en Tbygning fra 1872, tegnet af kgl. bygningsinspektør L. A. Winstrup.

Af de foregående T hospitalsbygninger fra 1500-tallet og indtil 1872 foreligger der oplysninger om tre.

1) Indtil 1664 (jf. fig. 2,24, s. 69). Den ældst kendte bygning er omtalt i en nu tabt regnskabsprotokol, 1596–1664,⁶ hvoraf det fremgik, at hospitalet var indrettet til 13 lemmer, der blev beværet af en 'spisemester', som tillige var forstander. Kongen gav 1664 forstanderen, Hans Jacobsen, kompensation for manglende tjenestebolig, og samtidig fik han tilladelse til at bruge en del af stiftelsens formue på at reparere dens bygninger, der havde lidt stærk overlast under krigen 1657–60.⁷ Hospitalsfunktionen tilsiger, at bygningen rummede en kirkesal.

2) 1664, nedrevet 1764. Denne bygning var et resultat af den ovennævnte 'reparation' (jf. bygningsindskriften 1764 ndf.). Den bestod, som også angivet på Resens prospekt 1677, af to adskilte længer i en vinkel, hvoraf en teglhængt hovedbygning mod gaden var disponeret med 12 fag til lemmerne og 10 fag til forstanderens bolig, mens en stråtekt udbygning bestod af 19 fag.⁸ Hovedbygningen må ligesom den efterfølgende have rummet en kirkesal, idet det af regnskaberne fremgår, at der blev afholdt gudstjeneste, 'torsdagsprædiken', i hospitalet. Foruden løn til hospitalspræsten betaltes også kordegnen (kateketen) for sang og bøn.⁹

3) 1764, nedrevet 1872. Hospitalet, der kendes fra den godkendte tegning¹⁰ til dets opførelse 1764 (fig. 1), bestod af to sammenbyggede længer. Det opførtes under ledelse af bygmestrene Johan Bardewick og Christian Thomsen, Fredericia,¹¹ og blev taget i brug 1765. Som tegnning

gerne viser, bestod hovedbygningen af 23 fag, og hertil knyttede sig en sidelænge med bryggers, stald og lade. Selve *hospitalsflojen* var et grundmuret hus med afvalmet tegltag. Bygningen, der opførtes af flensborgsten, rejste sig over en høj sokkel og var forsynet med en kraftig, profilet gesims. To kviste i tagetagen var anbragt under hver sin skorstenspipe. Indgangen fra gaden, midt i facaden, var udformet som en lille frontispice med Frederik V's kronede monogram (»F 5«) i gavltrekanen. Bygningen indeholdt i den nordre halvdel to stuer med hver ti sengesteder til hhv. mandlige og kvindelige hospitalslemmer, mens forstanderen havde sin lejlighed i den søndre halvdel.

Den lille *†kirke* var placeret midt i bygningen med to vinduer i øst mod gården og haven. Der var adgang til kirken fra en 'forstue' i vest, hvortil også hoveddøren og dørene fra lemmernes stuer ledte ind. Det korte, brede kirkerum (ca. 5×6,5 m) var orienteret mod øst med alteret mellem de to vinduer.

Inventar. Foruden *alterbordet* viser grundplanen kun en ophøjet *prædikestol* i det nordøstre hjørne og *stoleværk* i to rækker med hver fem bænke. De nævnte inventardele synes ligesom hospitalets øvrige inventar at være overflyttet fra den tidligere bygning.¹²

Initiativet til det nye hospital synes at være udgået fra den nytiltrådte forstander Urban Stephansen, der 1763 lod sin byfælle, guldsmed og privilegeret gæstgiver Jørgen Brosbøll udfærdige et *forslag* til en ny bygning. Brosbølls' idé-skitse (fig. 2), dateret 26. sept. 1763, viser en bygning meget lig den, der året efter blev rejst, men med halvvalm og et mere fremtrædende indgangsparti, kronet af en stor vindfløj.¹³ Den endelige bygningstegning (fig. 1), signeret »J. Bardewick – Christian Thomsen«, blev forevist i Ribe og påtegnet af biskop Hans Adolf Brorson 15. marts 1764. Tegningen havde da allerede været fremlagt ved en licitation på Vejle Apotek 27. febr. samme år.¹⁴ Det færdigbyggede hospital godkendtes ved et syn 29. april 1765 under overværelse af hospitalsforstanderen og byfoged H. L. Gaarmann samt fire lokale håndværkere. Kirken blev indviet af den nyudnævnte biskop Jørgen Bloch den 25.

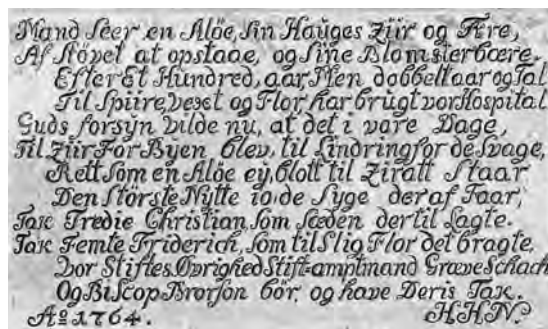

Fig. 3. *Bygningstavle 1764 med indskrift af hospitalspræsten, H. H. Neuchs (s. 271). Opsat på *†hospitalsbygning* nr. 3, nu ophængt i den eksisterende bygning. Foto AM 2005. – *Construction plaque, 1764, with an inscription by the hospital chaplain, H.H. Neuchs. Set up on *hospital building no. 3, now hanging in the existing building.

sept. 1765 kl. 11 om formiddagen,¹⁵ idet H. A. Brorson var død året forinden.

Om kirkens indretning og brug vides i øvrigt kun meget lidt. Byens historiker, G. F. Gaarmann, byfogedens søn, omtaler den 1794 som en 'smuk kirkestue'. Den benyttedes til gudstjeneste under Skt. Nikolaj Kirkes reparation fra juni til dec. 1790¹⁶ (jf. s. 106).

Bevaret fra denne hospitalsbygning er en **bygningstavle* (fig. 3), hvis indskrift er signeret 1764 af hospitalspræsten, kapellan H. H. Neuchs. Han beretter på vers om institutionens historie og retter en tak til både Christian III og Frederik V, og til stiftamtmand og biskop:

»Mand Seer en Aloë,¹⁷ Sin Hauges Ziir og Ære
Af Støvet at opstaae og Sine Blomster bære,
Efter Eet Hundred aar.¹⁸ Men dobbelt aar og Tal
Til Spiire, Vext og Flor, har brugt vor Hospital.
Guds forsyn vilde nu, at det i vore Dage
Til Ziir for Byen blev, til Lindring for de Svage
Rett som en Aloë ey blott til Ziratt staar
Den største Nytte, io, de Syge der af Faar.
Tak Tredje Christian, Som Sæden der til Lagte,
Tak Femte Friderich, Som til slig Flor det bragte.
Vor Stiftes Øvrighed Stift-ampmtmand Græve Schach
Og Biscop Brorson bør have Deris Tak.
A(nn)o 1764. H. H. N.«

Tavlen, der er indmuret i den nuværende bygnings trapperum, er af sandsten og måler 48×76 cm; den indhuggede indskrift er med kursiv.¹⁹

KILDER OG HENVISNINGER

Arkivalier LAVib. *Ribe bispearkiv*. Vejle Hospital 1558-1779 (C 4.144) og 1675-1788 (C 4.145). – *Vejle rådstuearkiv*. Brandtaksationer 1736-91 (D 32.105).

Litteratur Georg Friderich Gaarmann, *Efterretninger om Weile Kiøbstæd*, Fredericia 1794, 51-52. – Axel Thiesen, »Vejle Hospital«, C. V. Petersen (red.), *Vejle Bys Historie*, 1927, 221-38 (forkortet *Axel Thiesen 1927*). – Jakob Jakobsen, »Vejle Hospital. Dets oprindelse og forsorgsmæssige betydning. En Social-medicinsk studie«, *ÅrbVejle* 1958, 5-34. – Asbjørn Høllum (red.), *Vejles Historie* bd. 2, 1998, 76-77.

Redaktion ved Niels Jørgen Poulsen. Engelsk oversættelse ved James Manley; redaktionssekretær Heidi Lykke Petersen; teknisk og grafik tilrettelæggelse ved Mogens Vedsø. Redaktionen afsluttet 2005.

¹ *KglRetDom* I, 452.

² LAVib. Samlinger på pergament. Vejle rådstue 25. jan. 1566. Dommen er gengivet af *Axel Thiesen 1927*, 228f.

³ *DaKancReg* 27. juni 1542.

⁴ *DaKirkelove* I, 559. De ni sogne var: Hornstrup, Øster Snede, Sindbjerg, Uldum, Vindelev, Hvejsel, Givskud, Ringive og Sønder Omme. Kongetienden af Øster Snede Sogn havde siden 1544 været overdraget til hospitalet i Ribe.

⁵ *Axel Thiesen 1927* 226f.

⁶ Benyttet af *Gaarmann 1794*.

⁷ Kongebrev af 23. juni 1664; supplikken, dateret 2. juli 1663, er gengivet i *ÅrbVejle*, 1918, 36-37.

⁸ *HofmFund* IV, 732-35.

⁹ *HofmFund* IV, 732-35 og *Axel Thiesen 1927*, 235.

¹⁰ Tegningen ligger i byggesagen i LAVib. *Ribe bispearkiv*. Vejle Hospital 1675-1788 (C 4.145).

¹¹ De to mestre, der var murere, benævnes i kontrakten og i den afsluttende synsforretning som 'entreprenører'. Jf. *DK Ribe* 2423 og 2589.

¹² Kirkeinventaret nævnes hverken i overslaget eller i det afsluttende syn.

¹³ Tegningen befinder sig i byggesagen i LAVib. *Ribe bispearkiv*. Vejle Hospital 1675-1788 (C 4.145).

¹⁴ Kontrakten med de to entreprenører blev indgået 27. marts 1764.

¹⁵ *Petersen 1927* 229.

¹⁶ LAVib. *Ribe bispearkiv*. Vejle Skt. Nikolaj Kirke, regnskaber 1785-99 (C 4.1372).

¹⁷ Navnet på en slægt af liljefamilien.

¹⁸ Som nævnt ovenfor stod den foregående ÷hospitalsbygning (nr. 2) i 100 år.

¹⁹ Endnu en tavle med en latinsk *bygningssindskrift* var indmuret over indgangsdøren. Den mindedes en udvidelse 1802 og nævner kronprins Frederik (den senere Frederik VI): »Iussu augustissimi Friderici ampliatus et adornatum XV Iulii MDCCCII« (Efter den ophøjede Frederiks befaling udvidet og udsmykket 15. juli 1802). Jf. *Axel Thiesen 1927* 230.